

Recenzijos

IŠPAŽINTA TAPATYBĖ

Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation. Confessio fidei by Abraomas Kulvietis and Oratio funebris by Johann Hoppe (1547). Studija, faksimilė, komentuotas leidimas, vertimas į lietuvių kalbą / A Study, Facsimile, a New Edition with Commentaries and Translation into Lithuanian (Monumenta Reformationis Lithuanicae, t. 1), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.*

Knygos sumanymas pratarmėje aptariamam konkrečiai, kartu labai plačiai užbrėžiant perspektyvą „pradėti [...] Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangeliškujų Reformacijos tikėjimo išpažinimų serijos publikavimą“. Ši serija, savo ruožtu, turi tapti didesnė – Lietuvos reformacijos paminklų – serijos dalimi. Išpūdingas – sistemingas ir visumą apimantis – sumanymas remiasi jau nuveiktais mūsų kultūros istorikų darbais: išleistais keliais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės protestantizmo šaltiniais ir atliktais keliais jo istorijos tyrimais.

Nesu tekstologijos specialistas, tik šiaip visokių tekstų mėgėjas. Vis dėlto, mano manymu, tai puikus leidinys. Pirmiausia dėl originalo nepaprasto retumo: pasaulyje žinomas vienintelis jo egzempliorius. Beje, knygoje keliskart paminėta, kad ankstesniems Abraomo Kulviečio tyrėjams jis buvo nežinomas ir naujai

aptiktas Anglijoje, Durhamo universiteto bibliotekoje. Parašyta netgi kada tai įvyko – 2004 metais, bet taip ir nesužinome, kam gi pavyko tai padaryti, kas tas laimingasis. Tad publikavimas svarbus netgi šiam tekstui išsaugoti – tiražas užtikrina fizinę jo būtį. Juk spaustuvė, kaip buvo sakoma bene XVIII amžiuje, kovoja su laiku. Ir, žinoma, publikavimas užtikrina teksto duotį skaitytojui, leisdamas jam įveikti istorinę užmarštį. Bet apie tai kiek vėliau.

Lotyniškas *Išpažinimo* tekstas leidžiamas įdedant faksimilę, Johanno Hoppiaus Abraomui Kulviečiui skirtą *Laidotuvių pamokslą*, su kuriuo kartu jis pirmą kartą ir buvo išspausdintas Karaliaučiuje 1547 metais, taip pat kelis ten tilpusius smulkius savarankiškus tekstus: *Epitaphium. Eodem autore* ir *Aliquid*, kritiškai komentuotus visų šių tekstų perrašus, pateikiant lietuviškus jų vertimus, analitinį straipsnį, komentarus, rodykles ir biblio-

grafiją – sakyčiu, viską, ko tik gali prireikti skaitytojui.

Visi originalo lydimieji analitiniai tekstai ir komentarai spausdinami ne tiktai lietuviškai, bet ir angliškai, taigi leidinys – ir publikacija, ir atliktas tyrimas – taps prieinamas Lietuvos reformacijos ar pasaulinės reformacijos istorija besidominčiai tarptautinei akademinėi bendruomenei, išitrauks į pasaulinę idėjų apykaitą. Beje, kaip labai aiškiai parodė ankstesni Ingės Lukšaitės ir ypač Dainoros Pociūtės atlikti tyrimai, toks universalus buvo ir paties LDK ankstyvojo protestantizmo akiratis¹.

Pagaliau – labai apgalvotas, dalykiškas ir elegantiškas knygos maketas. Ne prašmatnus, kaip pas mus būna dažniausiai, jei tik turima pinigų, o elegantiškas; pakanka paliesti jo popierių. Iš pradžių man pasirodė, kad knyga galėtų būti kiek mažesnio formato, bet kai atsiverčiau tuos puslapius, kuriuose aplink tekstą sudėlioti komentarai, supratau, kad kitaip buvo neįmanoma. O plačiose parašėse patogų rašinėti pasitabas.

Vienintelis trūkumėlis, kurį pastebėjau, – kiek miglota knygos antraštė. „Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas“ juk nėra publikuojamo teksto pavadinimas, veikiau jau apibūdinimas, beje, panašus į Martyno Mažvydo *Pirmoji lietuviška knyga*. Bet tada, Tarybų Lietuvoje, šitai buvo eufemistiškai slepiamas *Katekizmas*, o šiuo

atveju pervadinimo motyvas lieka neaiškus. Kadangi tai pirmasis numatytos „Lietuvos reformacijos paminklų“ serijos tomas, tai kaip reikės pavadinti antrąjį – *Antrasis ... paminklas?* O paskui – *Trečiasis?* Tikrieji pavadinimai yra du: Johanno Hoppijaus ir *Oratio funebris* Abraomo Kulviečio *Confessio fidei*, neskaitant mažųjų. Bet tai smulkmena.

Šio leidimo tikrai reikėtų tęsinio: jame minimi ir cituojami kiti Abraomą Kulvietį liečiantys rašytiniai šaltiniai, tiesa, ne originalūs, o XIX a. pab. – XX a. pr. vokiškai publikuoti Theodoro Wotschke's ir Pauliaus Tschackerto. Aišku, kad juos taip pat kažkada reikės perspausdinti ir išversti, o jeigu bus atrasti atitinkami originalai, dabar laikomi dingusiais, o gal ir neieškoti – tai naujai išspausdinti tuos originalus. Galbūt ši knyga paskatins ir kitų Lietuvos religijų bei konfesijų atstovų originalių tekstų leidybą. Kelis labai įdomius pavyzdžius jau turime. Senujų, o ir naujesnių Lietuvos tekstų publikavimas, panašu, šiuo metu apskritai lenkia gilesnį jų tyrimą.

Šaltinio publikacijos reikšmė, sakyčiau, būna dvejopa. Istorikui, kuris siekia nustatyti faktus, ji svarbi kaip tam tikros bendrijos ir institucijos – šiuo atveju LDK reformatų bažnyčios ar bažnyčių – atsiradimo ir raidos liudijimas. Vadovaujantis tiesioginėmis tekstų nuorodomis, juose minimomis istorinėmis realijomis, gretinant jas su duomenimis iš kitokio pobūdžio šaltinių, galima identifikuoti ir datuoti įvykius, dėlioti jų mozaikas ir daugiau ar mažiau detalai rekonstruoti jų eigą. Be kita ko, iš knygoje spausdinamų tekstų pasirodo kelios ankstyvųjų protestantų figūros – Kul-

¹ Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1999; Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių – italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus Aureus, 2008.

viečio motina Elžbieta Jodautaitė-Kulvietienė ir bevardis tėvas, jo pusbrolis, Kauno teisėjas Mykolas Juškevičius Kulvietis, „vienas magistras“, dalyvavęs dispute Vilniuje, istorikai rekonstruoja ir patikslina Kulviečio gyvenimo ir veiklos taškus ir linijas. Daugybę kartų kritikuotas ir netgi išjuoktas. Leopoldo von Ranke'ės iškeltas principas – išsiaiškinti, *wie es eigentlich gewesen*, „kaip iš tiesų buvo“ – vis dėlto išlieka istoriko darbo siekiamybe. Ši publikacija remiasi anksčiau tyrėjų nustatytais faktais ir leidžia toliau juos nagrinėti bei konkretinti.

Istorikas taip pat siekia nustatyti teksto atsiradimo aplinkybes, provaizdžius, kuriais remiantis jis buvo parašytas, tolesnį jo gyvavimą ir įtaką istorinio reiškinių ar ištiso jų komplekso raidai. Dainoros Pociūtės aptiktas Abraomo Kulviečio *Išpažinimui* daugeliu atžvilgių labai artimas tekstas – italo evangeliko Bernardino Ochino *Tikėjimo išpažinimas*, veikiausiai turėjęs tiesioginę įtaką Kulviečiui, reikia manyti, yra sėkminga pradžia, pinant ankstyvojo LDK protestantizmo tekstų ir jų sąsajų tinklą.

Tačiau nustatyti faktus ir ištisus jų tinklus nepakanka, nes žmogiškoji tikrovė yra prasmė tikrovė, o prasių neįmanoma sučiuopti taip, kaip sučiuopiami gamtos arba ir istorijos faktai – datos, aplinkybės, priešasčių ir pasekmių ryšiai ir kita. Prasmės apeliuoja į supratimą, jos turi būti suprastos, o prirėkus – ir išsiaiškintos. Dėl to galime kalbėti apie kitą šios publikacijos reikšmę – apie tai, kad ji svarbi ne tikrai istorikams, bet ir didesniai skaitytojų ratui. Žinoma, ne masiniam skaitytojui, nes labai abejotina, kad daug kas perskaitys, juolab

įdėmiai, Kulviečio ir Hoppijaus tekstus. Tačiau dvasinės kultūros, mąstymo, mąstysenos, jausenos, vaizduotės ir veiksenos įvairaus pobūdžio tyrėjams ar tiesiog šiais dalykais besidomintiems praeities tekstas – ne tikrai svarbus, bet ir visiškai nepakeičiamas dalykas. Knygoje spausdinami tekstai papildo Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių apimtį, pagausina jos išteklius. Jie fiksuoja, kaip buvo mąstyta apie tam tikrus dalykus 1543–1947 metais. Tai sąmonės paliktas pėdsakas, kone vienintelis pėdsakas, kurio einant gali būti sugrįžta, ne kartą ir ne vienu būdu grįžtama prie buvusios sąmonės ar „sąmoningumo“, kaip mėgdavo sakyti Vytautas Kavolis.

Ši teksto ypatybė – kad per ją galima sugrįžti prie buvusios sąmonės, buvusio mąstymo – esmingai keičia paties kultūrinio istorinio vyksmo pobūdį: tekstas leidžia aktualizuoti, atgaivinti prasmes, apmąstyti jas iš naujo čia ir dabar, pakartoti, kaip šiandien mėgstama sakyti. Palikdama rašytinius ar kaip kitaip fiksuojamus ženklus, sąmonė visada tiesiogiai ar netiesiogiai, ketindama ar ne, kreipiasi į kitą sąmonę, o publikacija užtikrina šiam kreipimuisi realų pagrindą, be kurio jis liktų neįmanomas. Kas buvo pasakyta, nuskambėjo (pavyzdžiui, Hoppijaus rašytinėje, ir, reikia manyti, sakytinėje laidotuvių kalboje paminėtas bent kelių magistrų disputas teologijos klausimais Vilniuje) – niekad nebesugrįš. Jeigu tai, kas tame dispute buvo pasakyta ir išgirsta, įstrigo gyvoje amžininkų sąmonėje, turėjo bent kiek ženkliai pasekmes jų mintims ar veiksams, galbūt buvo perduota gyvu žodžiu kitiems, norėjusiems klausyti – gerai. Bet tai ir viskas. O tai, kas

buvo užrašyta ar aprašyta, patikėta dirbtinei rašto atminčiai, apeliuoja į vis naują skaitymą, prasių kartotę, jų atgaivinimą. Teksto dėka buvusi sąmonė gali sugrįžti į esamą, gyvą sąmonę, ją praturtinti, išplėsti jos akiratį, atverti jos užakusią istorinę gelmę.

Tačiau tai, jog šitai vadiname prasmės kartotę, anaipol nereiškia, kad, skaitant kažkada buvusios mintys atgyja tokios, kokios jos tada buvo. Suprasti tekstą galima tikrai iškeliant jam klausimus, o klausimai visada keliami iš savosios dabarties, remiantis savaisiais supratimo ištekliais ir prielaidomis. Skaitant galima kelti ir kitus klausimus, negu tie, kuriuos sprendė autorius, kreipdamasis į savo amžininkus, ir išgirsti sau, bet nebūtinai jam ir jiems prasmingus atsakymus. Galbūt netgi visada būna kaip tik šitaip. Išlikęs tekstas šiuo požiūriu užmezgia dialogą su vis nauja dabartimi ir šitaip pasako tai, ko autorius rašydamas galbūt visiškai neturėjo omenyje. Juk ir pokalbyje būna, kad žmogus sako tai, ką jis nori pasakyti, bet kartu pasako ir tai, ko jis pats neturi omenyje, tačiau ką gali suprasti pašnekovas, kuriam šitai rūpi ir kuris kreipia dėmesį į tai, kas apie jam rūpimą dalyką pasakoma. Dialogas, ypač rašytinis dialogas, yra sudėtingas – jame dalyvauja ir paslėpti dalykai, kurie gali būti iškelti į dienos šviesą pakartotinai skaitant tekstą. Šitaip galima užčiuopti gelminę tam tikro laikmečio sąmonės problematiką, kuri jai pačiai anaipol nebuvo tokia aiški. Dabartinė hermeneutika teigia, kad teksto prasmė laikui bėgant vis auga ir vėlesniaisiais laikais jis perskaitomas kitaip, negu buvo parašytas, taip pat perskaitomas ne vienu būdu.

Sunkiau pastebima kas kita – kad skaitomas tekstas savo ruožtu užklausia mus, skaitytojus, šiaipjau mums savaime suprantamas dabartinio mūsų mąstymo prielaidas, verčia stoti jo akivaizdoje, paklausti ir save pačius: o kaip šiuo atžvilgiu yra su mumis? Tam, kad iš tiesų suprastum, kas sakoma, turi kartu pasverti ir save, savąjį to paties dalyko supratimą. Skaitant praeities tekstą, užsimezga savitas anachroniškas – nei dabarčiai, nei praeičiai ištiesai nepriklausantis, nė vienoje iš šių istorinio laiko atmainų nesutelpantis, o tikrai ypatingoje prasmės ir jos svarstymų erdvėje tarpstantis pokalbis. Beje, tikrai toks pokalbis, o ne formulinis buvusių ištarų kartojimas sudaro gyvąją mąstymo tradiciją.

Pasinaudodamas šios knygos suteikiama dialogo galimybe, norėčiau trumpai pasvarstyti vieną tada, XVI amžiaus viduryje LDK aštriai iškilusį savosios religinės bendrijos tapatybės klausimą. Taip pat ir dabar bendrijos (šiukart – tautinės ir pilietinės) tapatybės klausimas mūsųose labai aktualus, dažnai keliamas. Sugretinus abi šios tapatybės istorinės situacijos nušviečia viena kitą.

Šiandien keliant klausimą apie tapatybę ir jos pagrindą, kone automatiškai atsigrežiama į praeitį: klausama, kaip ją išsaugoti, kaip sugrįžti prie to, ko būta, kaip ją perduoti dabarčiai ir ateičiai, jaunimui, kad ją išsaugotų. Taip orientuojama visa valstybės remiama lituanistinė programa. Palieku nuošalyje klausimą, kurio galėtų imtis postkolonijinė teorija – kaip atsitiko, ką reiškia ir kokių pasekmių turi tai, kad lituanistika II Lietuvos Respublikoje užėmė centrinę ideologinę vietą, paliktą va-

dinamojo mokslinio komunizmo? Humanitariniams mokslams iš esmės nekeliami jokie kiti uždaviniai, tiktai sugrąžinti prarastą praeitį, sutampančią su savastimi. Šis paseizmas, siekiantis daug plačiau, negu valstybinis humanitarinių mokslų orientavimas, lieka niekaip neapmąstomas, neva savaime suprantamas. Jis reiškiasi kuo keisčiausiais būdais, pavyzdžiui, namus leidžiant statyti ten, kur kažkada būta sodybu. Pirmyn einame atatupsti, žvelgdami atgal. Sakyčiau, šį paseizmą lemia patologinis nerimas, aštri socialinė neurozė, mąstant apie savosios bendrijos tapatybę. Mūsų dabartiniame tapatybės diskurse slypi baimė netekti ar netgi pasirodyti apskritai neturint tvirtos tapatybės, nesant niekuo ar, tiksliau sakant, esant nei šiuo, nei tuo, kažkuo nereikšmingu ir kitiems, ir sau patiems.

Mūsų pačių kalbėjimo ir mąstymo kontekste pažymėtina, kad Abraomo Kulviečio ir kitų ankstyvųjų protestantų padėtis šiuo atžvilgiu buvo visiškai kitokia, kone priešinga, negu dabar yra mūsų: gatavos tapatybės ne tiktai nebuvo, tad nebuvo nė prie ko sugrįžti, bet ją reikėjo sukurti, artikuliuoti, netgi išpažinti vien tiktai savo rizika, remiantis savo spontanišku supratimu. Beje, *confessio* pirmiausia ir yra išpažinimas, žodinis veiksmas ir vyksmas, o ne substancija, ne „konfesija“ kaip jau apibrėžtas ir nuolatinis dalykas. Kaip tik tokiu veiksmu ir, žinoma, prisiimdami jo pasekmes, ankstyvieji protestantai turėjo artikuliuoti ir įtvirtinti savąją tapatybę.

Tikėjimo išpažinimas kaip žanras daugiausia yra susijęs su protestantizmu, jo atmainomis, nors jis kyla dar iš ankstyvo-

sios krikščionybės, apaštalų laikų, iš *credo*. Ypač gausūs buvo XVI–XVII a. asmeniškai, krikščioniškųjų konfesijų ar bažnyčių tikėjimams išpažinti, tačiau jų pasitaikydavo ir daug vėliau, pasitaiko ir dabar. Iš tiesų knygoje randame net tris Kulviečio tikėjimo išpažinimus: pirmasis išdėstytas laiške karalienei Bonai Sforzai, bet skirtas viešumai ir kaip tik todėl išspausdintas Karaliaučiuje kartu su laidotuvių kalba, antrasis, žodžiu dėstytas „kažkokiam užsieniečiui“ ir atpasakotas Hoppijaus², trečiasis, trumputis, sutampantis su apaštalų tikėjimo išpažinimo (*credo*) pabaiga. Pastarąjį Kulvietis prašęs iškalti jo antkapyje epitafijos vietoje, o tai rodo ypatingą, galima sakyti, reziuumuojančią jo svarbą. Istoriniai duomenys liudija, kad taip ir buvo padaryta, įsteigiant atminimo lentą Karaliaučiaus katedroje³.

Radikaliai formuluojant, ankstyvųjų protestantų perspektyva buvo ne paseistinė, o futūristinė ir prezentistinė: tapatybės ieškota ne praeityje, o ateityje ir apsisprendimo bei poelgio dabartyje. Nietzsche's žodžiais sakant, jiems reikėjo galvoti ne apie tėvynę, tai yra tėvų, o apie vaikų žemę. *Zaratustros* skyrelyje labai derančiu prie mūsų temos pavadinimu – „Senosios ir naujosios [įstatymų] lentelės“ – Nietzsche rašė: „Jums tremtiniais pasidaryti reikia iš žemių, kur tėvai ir protėviai gyveno [allen Vater- und Urväterländer]! Jums būtina savų vaikų mylėti žemę [*Kinder*

² Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation (...)*, p. 183–184.

³ Žr. Dainoros Pociūtės komentarą, *ibid.*, p. 188.

Land]: ši meilė tegu bus diduomenė naujoji jūsų – neatrastoji žemė tolimiausiam vandenyne!“⁴ Būsimųjų tapatybę lems tai, kur jie įsikurs, ką jie pavėrs sava žeme. Ši Nietzsches ištara labai daug pasako ir apie mūsų dabartį, tiktai bijome šitai pripažinti, slepiamės nuo šios negailestingos tiesos. Tai nejaukios mintys, mums anaip tol nesvetimos, bet vengiame šitaip galvoti. Tėvynė, suprasta nyčiškai, kaip tėvų žemės antitipas – tai ateities žemė, kurioje šiandien dar nieko nėra, taigi nėra ir nieko garantuoto. Ji bus tai, ką padarysime mes patys ar mūsų vaikai, kad ir kas tai būtų – nei daugiau, nei mažiau. Šitaip galvoti labai sunku, tačiau gali būti, kad neišvengiama: jeigu to ir nedarysime, tikrovė vis tiek pasirodys tokia. Vadinas, tapatybė – tai ne buvusi, o būsimoji tapatybė, ji ne susigrąžintina, o sukurtina.

Taip pasirodo, labai užaštrinant, žvelgiant nyčiškai radikalčiai. Šio užaštrinimo reikia, kad, mėgindami suvokti, kas esame, galėtume pasverti orientacijas į praeitį ar į ateitį, paklausti, ką jos reiškia. Tačiau ankstyvieji Lietuvos protestantai nebuvo tokie radikalūs, nors radikalumo jiems tikrai nestigo. Jie formulavo savo uždavinį nuosaikiau, mėgino artikuliuoti savąją tapatybę visų pirma brėždami skirtį nuo kitos, tuo metu jau seniai įsitvirtinusios religinės bendrijos tapatybės, kurią suvokė kaip vienu ar kitu atžvilgiu netinkamą, taisytiną, keistiną, tačiau, šiaip ar taip, savą.

Tai, kad savoji tapatybė aptariama per šitokią skirtį, yra esminis dalykas. Kai sun-

kiai, kaip vėliau pasirodė, mirtinai susirgęs Abraomas Kulvietis buvo paklaustas, kur jis norėtų būti palaidotas, jis, kaip papasakojo Hoppijus, „[a]tsakė trokštąs būti palaidotas įprastinėje vietoje, tarp kitų krikščionių ir savo protėvių, bet neabejojęs, jog prieš jį nuožmiai ir negailestingai nusiteikę priešininkai to neleis [...]“⁵. Taip iš tiesų ir atsitiko: ekskomunikuotas kaip eretikas, jis negalėjo būti palaidotas kapinėse. Pažymėtina, kad juk būta stačiatikių, žydų, kairaimių ir musulmonų kapinių, tačiau Kulviečiui net tokia mintis nekilo, visos šios bendrijos jam savaime suprantamai buvo kitos, svetimos. Nepalyginti svarbiau buvo tai, kad jis negalėjo būti palaidotas „įprastinėje vietoje“, tarp tų, kuriuos laikė savaisiais ir kuriems jautėsi priklausęs („tarp kitų krikščionių ir savo protėvių“), nes šie jo nepripažino savu, pašalino iš bendrijos kaip svetimą. Būti ekskomunikuotu – kaip tik ir reiškia būti pašalintam iš komunikacijos, bendravimo, iš bendrijos.

Kulviečiui teko pasinaudoti ypatinga transcendentinės, visur kur esančios ir visa ką reginčios dievybės sampratos suteikiama mąstymo galimybe. Kulvietis „liepė jį palaidoti kalnelyje greta savo namų tardamas: sielai, kurią Kristus atpirko, visiškai nesvarbu, kur kūnas dulkėmis pavirsta, tačiau geriau jam ilsėtis švaresnėje ir ramesnėje vietoje iki šlovingai ateinant amžinajam teisėjui, kuris ištirs jo ir priešininkų bylą ir atkeršys už tą skriaudą“⁶. „Atpirkta

⁴ Friedrich Nietzsche, *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 215.

⁵ Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation (...)*, op. cit., p. 182–183.

⁶ *Ibid.*, p. 183.

siela“ nurodo grynai individualią tikinčiojo tapatybę – esi tas, kas esi vien tiktai visa reginčio Dievo akivaizdoje, kad ir kur būtum ir kam priklausytum socialiniu atžvilgiu. „Švari vieta“ archajiška religine kalba išreiškia šventybės vietą⁷. Atpirkta siela Dievo akivaizdoje ir bent jau „švaresnė“, „ramesnė“ vieta kūnui – šitaip Kulvietis improvizavo, pasitelkdamas tuos konceptualinius išteklius, kuriuos turėjo.

Vis dėlto jo motina Elžbieta Jodautaitė - Kulvietienė parašė Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui Brandenburgiečiui visai kitaip, dramatiškai: bažnyčios vyresnybė „neleidžia mirusiojo palaidoti bažnyčioje, o išmėtė į laukus, idant šitaip ir mano skausmą padidintų, ir jam nešlovę paruoštų, ir tiesos mylėtojus įbaugintų [...] Budeliai nepasitenkino tuo, kad siautėjimu degė mano mylimam sūnui gyvam esant, bet ir per pačias laidotuves norėjo pasimėgauti.“⁸ O ir paties Abraomo Kulviečio žodžiai, kad paskutiniajame teisme teisėjas „ištirs jo ir priešininkų bylą ir atkeršys už tą skriaudą“, rodo, kad ir jam šitai anaipol nebuvo nereikšminga.

Tačiau tai nereiškia, kad Abraomas Kulvietis siekė tik to, kad jo išpažįstamas tikėjimas būtų toleruojamas. Ankstyviems Lietuvos protestantams patiems taip pat buvo neabejotinas ortodoksijos, tikra-

tikystės imperatyvas. Radikaliai atstumtas, savo ruožtu, ir Kulvietis vadino priešininkais [*adversarii*] dabartinius atstovus tos bendrijos, kuriai jis jautėsi priklausęs. Tikratikystės klausimas atsekamas kone nuo pat krikščionybės istorijos pradžios. Bažnyčios tėvai, šventasis Augustinas ir kiti, nuolat kovojo su erezijomis, svarstydami tikėjimo doktrinos subtilumus, taigi ir Bažnyčios tapatybės klausimą. Kulvietis taip pat anaipol nemanė, kad jis gali tikėti kaip tinkamas, visiškai pripažino ortodoksijos ir erezijos sąvokas bei jomis rėmėsi.

Vos keliais metais vėlesniame „Dispute dėl bažnyčios ir jos požymių“ (1545) kitas lietuvis protestantas Stanislovas Rapolionis pirmąją tezę skelbė: „Kadangi daugelis laikosi nuomonės, jog Dievas be skirtumo pripažįsta visas religijas, tai tikintiesiems reikia priminti, kad yra vienintelė, po visą pasaulį išsplėtusi bendrija, kurią [D]ievas, išskyręs ir atmetęs visas kitas, pripažįsta, globoja ir amžinu gyvenimu apdovanoja.“⁹ Ir kiek toliau kategoriškai: „[B]e jos, [tai yra vienintelės bendrijos, Bažnyčios,] kaip teisingai mokoma, nėra jokio išsigelbėjimo.“¹⁰ Apie „mes“, tai yra savuosius, kurių vardu kalbėjo, Rapolionis sakė: „visas kitas pasaulio religijas žodžiu ir širdimi, kaip privalome, atmetame ir smerkiame.“¹¹ Beje, šis išskirtinumo suvokimas ir ortodoksinė galvosena, kaip matome iš pirmosios Rapolionio tezės, ir tais laikais nebuvo vienintelė. Juolab vė-

⁷ Arūnas Sverdiolas, „Paulio Ricoeuro užuolankos“ in: Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. XXV–XXVI.

⁸ Cit. iš Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, in: Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation (...)* op. cit., p. 26.

⁹ Stanislovas Rapolionis, „Disputas dėl bažnyčios ir jos požymių [...]“, in: Eugenija Ulčainaitė ir Juozas Tumelis, sud., *Stanislovas Rapolionis*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 169. Vertimas kiek pakeistas.

¹⁰ Ibid., p. 170.

¹¹ Ibid., p. 170.

liu: atėjo laikas, kai religinę sąmonę giliai perskverbė pliuralizmas ir ekumenizmas. Pamenu, kai Vašingtono Katalikiškojo universiteto filosofijos profesorius, kunigas George'as Mc Leanas vežė mane automobiliu iš oro uosto, pravažiavome kažin kokios „Antrosios Siono evangelikų bažnyčios“ pastatą. Kiek nustebęs, atkreipiau į tai profesoriaus dėmesį. „Well, aš manau, kad Dievui tai patinka,“ – pasakė jis.

Taigi iškilo besirandančiai religinei bendrijai esminis tapatybės, jos apibrėžimo klausimas: kas yra esmingai vienskaitinė ir išskirtinė, visas kitas šalinanti bendrija – Bažnyčia? Šis klausimas ypač svarbus ir jautrus, suvokiant savo skirtumus nuo buvusių savųjų. Kaip tik šiomis aplinkybėmis klausama: kas aš esu?, koks mano tikėjimas?, kokia mano tapatybė?, kur jos ribos?

Jei siekiame iškelti sau tuos pačius klausimus, kuriuos tekstas kėlė savo amžininkams, turime atsižvelgti į tai, kad apibrėžimo, taigi ir ribų problema ne tikrai atsiranda, bet ilgainiui ir pradingsta ar bent jau darosi miglota. Neseniai vienoje diskusijoje man teko pažymėti, kad leidžiant daugiatomį leidinį *Lietuvos sakralinė dailė*, sakralinė dailė tapatinama su katalikiška daile taip tiesiogiai, kad jo tomai netgi sudaromi pagal Katalikų bažnyčios administracinį padalijimą – vyskupijas ir dekanatus. Taigi sakralumas intuityviai apibojamas katalikiškuoju sakralumu, paliekant nuošalyje ne tikrai kitų istorinių Lietuvos religijų: judaizmo, islamo, karaizmo, bet ir kitų krikščioniškųjų konfesijų – stačiatikių, sentikių, protestantų, netgi unitų – sakralinę dailę, apie pagonybę nė nekaltant. Visi

šie meno kūriniai tartum savaime ne sakraliniai, nes neįeina į katalikiškąjį teritorinį padalijimą. Kartoju – apsiribojama intuityviai, spontaniškai, naiviai, nė nesvarstant ir nemėginant apibrėžti sakralinės dailės sampratos apimties. Veikia kultūros sąmonė, kaip sako antropologai: esi per arti, kad matytum.

Tapatybės klausimas tada, XVI amžiaus viduryje, buvo ganėtinai neaiškus, neapibrėžtas. Tai buvo labai kūrybiškas kristalizacijos taškas, kai aktyviai formavosi protestantiškoji tapatybė ir jos apibrėžtis. Kaip rašė Hoppijus, Kulvietis mokėsi tuo metu, kai „Dievo valia plačiai sklido dangiškasis mokymas apie grynąją Kristaus Evangeliją, nukreiptas prieš akivaizdžiai į Dievo Bažnyčią įsiskverbusią stabmeldystę ir siaubingus piktnaudžiavimus“¹².

Dabar apie tai galvodami, turime omenyje vėlesnį protestantizmo ir katalikybės konfesijų išsiskyrimą (o mes galime jį turėti ar gal netgi negalime neturėti omenyje todėl, kad gyvename vėliau ir žinome tai, kas tada buvo neįžvelgiama ateitis), kuris kryptingai nušviečia ir šį ankstesnį laikotarpį. Tačiau savo *Maištininkų katedrose* Dainora Pociūtė labai atsargiai aptarė ankstyvosios reformacijos (evangelikų) tapatybę, rūpestingai vengdama tokių retrospekcinų apibūdinimų. Šiaip ar taip, šis aiškus ir kategoriškas išsiskyrimas ir atitinkamas tapatybės aptarimas yra būtent retrospekcijos, vėlesnės sąmonės darbas. Kai protestantizmas dar tikrai kristalizavosi, kai

¹² Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation (...)*, op. cit., p. 169.

rašė Rapolionis ir Kulvietis, amžininkams Bažnyčios tapatybė anaipol neatrodė tokia išskaidyta ir polemiskai apibrėžta kaip vėliau. Šventajam Augustinui yra priskiriamas, o iš tiesų jį parafrazuojantis posakis: *Roma locuta, causa finita*. Bet tada apie tai dar nebuvo pasisakyta taip kategoriškai. Vormso (1540) ir Regensburgo (1541) susirinkimuose buvo siekiama suderinti besiskiriančias Bažnyčios sampratas. Erazmas Roterdamietis ilgus metus balansavo tarp protestantizmo ir katalikybės, už tai buvo smerkiamas Martino Lutherio. Susirgęs Abraomas Kulvietis dar važiavo į Vilnių į disputą „padėti vienam magistrui [aišku, „protestantizmo“ šalininkui. – A. S.], ten su kitais dvasiniais magistras [matyt, „katalikais“. – A. S.] besiginčijančiam apie evangeliškąją teisybę“¹³. Dėl tų tikėjimo išpažinimo straipsnių, kuriuos Kulvietis atsisakė pripažinti, pasak jo, „buvo diskutuota tiek daugelyje Bažnyčios susirinkimų, tiek ir paskutiniajame, dalyvaujant Jo Imperatoriškajai didenybei ir Imperijos luomams, taip pat popiežiaus legatui, ir buvo prieita prie beveik tokios pat nuomonės [, kaip mano]. Jeigu ir aš tokio garbingo susirinkimo nurodymo laikaisi, tai negali būti laikoma nusikaltimu“¹⁴.

Abraomas Kulvietis dargi ketino apeiliuoti į būsimąjį visuotinį Bažnyčios susirinkimą, kad šis išspręstų jo bylą. Dabar

žinome, kad tas būsimasis susirinkimas, kurio net pradžios Kulvietis nebesulaukė, Tridento susirinkimas, truko beveik dvidešimtį metų (1545–1563) ir kuriame iš pradžių dalyvavo ir protestantai, galiausiai nubrėžė griežtas ribas, kategoriškai išstumdamas protestantizmą iš Bažnyčios. Bet tai įvyko vėliau.

Šioje neapibrėžties situacijoje kaip tik stengtasi įveikti tą neapibrėžtį. Rapolionis rašė, kad „reikia stropiai tyrinėti tos bendrijos požymius, pagal kuriuos ji atpažįstama, kad, užuot žavėjęsi esme, nesižavėtume šešėliais“¹⁵. Sąmoningas žingsnis, kuris siejosi su teologiniais svarstymais. Rapolionio nuomonė apie Bažnyčios tapatybę, atrodo, buvo kategoriškesnė už Kulviečio. „Šis ginčas, kurį reikia išspręsti, tarp mūsų ir vyskupų nelaikytinas nereikšmingu. Mat kadangi ir jie sako, jog pripažįsta Kristų, o mus tarsi maištininkus smerkia, kyla klausimas, kuri pusė yra [D]ievo bendrija. Abi mat negali būti“¹⁶. Taigi viena iš dviejų: teisūs arba jie, arba mes, arba jų, arba mūsų bendrija yra tikroji. Tačiau ir nuosaikesnis Abraomas Kulvietis savo *Išpažinimo* pabaigoje rašė karalienei Bonai Sforzai: „Tai yra mano tikėjimas [...], dėl kurio esu paskelbtas eretiku, atskirtu nuo Bažnyčios ir piktžodžiautoju. Iš tėvynės į tremtį buvau priešininkų išvartytas, nes nenorėjau pritarti jų klaidingoms dogmoms ir neteisingsiems pažiūroms.“¹⁷

¹³ Elžbietos Jodautaitės-Kulvietienės laiškas Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui Brandenburgiečiui cit. iš Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, op. cit., p. 25.

¹⁴ Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation* (...), op. cit., p. 195.

¹⁵ Stanislovas Rapolionis, „Disputas dėl bažnyčios ir jos požymių“, op. cit., p. 169.

¹⁶ Ibid., p. 170.

¹⁷ Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation* (...), op. cit., p. 184–185.

Šis Kulviečio pasmerkimas buvo paskelbtas šiaipjau neįprastai – karaliaus Žygimanto Senojo dekretu. Iš dekreto pradžios aišku, kad jo iniciatorius ir mums dabar rūpimo teologinio polemienio turinio autorius buvo Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis: „Šiuo raštu skelbiame visiems, kam dera žinoti, kad didžiai gerbiamas Kristuje tėvas ponas Povilas, Vilniaus vyskupas, sužinojo, kad kažkoks lietuvis Abraomas iš Kulvos, mūsų valdinys, ne tik pats nesilaiko vienybės su šventąja Romos katalikų Bažnyčia, bet ir daugelį kitų naujais mokslais suklaidina. Suvokdamas, kad jo ganytojiškoms pareigoms priklauso rūpintis, kad jam patikėta kaimenė nuodingų [*pabulis*] dogmų pašaru nebūtų netikėtai nuodijama [*inficiatur*], nutarė kuo rūpestingiausiai ir kruopščiausiai išsiaiškinti viską apie Abraomo gyvenimą, papročius, mokslą ir išsiaiškino bei iš patikimų ir pasitikėjimo vertų, priešai ką davusių žmonių liudijimų patyrė, kad anas tiek žodžiais, tiek darbais sąmoningai išpažįsta svetimą, Romos katalikų Bažnyčios pasmerktą mokslą, taip pat stengiasi, kad kartu su juo ir visi kiti Didžiosios Kunigaikštystės žmonės tiems bedieviškiems jo įtikinėjimams paklustų. Taip pat sužinojo, kad daugybe baisių kalbų piktžodžiavo prieš šventos katalikų Bažnyčios papročius, prieš pasninką, mišias, Eucharistijos priėmimą ir šventą jos naudojimą, prieš visas bažnytines apeigas, kunigų šventinimą, šventoves, šventes, taigi prieš visą katalikų [Bažnyčios] valdymą [*administrationis politiam*], ir daug daug lengvatikių ir paprastų žmonių į save palenkė.“¹⁸

¹⁸ „Karaliaus Žygimanto Senojo privilegija prieš

Tačiau vyskupas Povilas Alšėniškis, kuriam ir pagal kanoninę, ir pagal pasaulietinę teisę priklausė teisti Abraomą Kulvietį, vis dėlto perdavė sprendimą karaliui, tuo metu buvusiam LDK. Dekrete jau Žygimanto Senojo vardu rašoma: „Mes, susipažinę su šiais aiškiais ir neabejotiniais pono vyskupo surinktais faktais, su dideliu skausmu ir liūdesiu įsitikinome, kad mūsų valdose išdrįso pasirodyti žmogus, mūsų valdinys, kuris pasmerkė katalikų Bažnyčios senąsias apeigas, kurias mūsų protėviai ir mes visada švenčiausiai puoselėjome, kuris nauju ir bedievišku, katalikų Bažnyčios smerkiamu tikėjimu paprastų žmonių sielas suviliojo, kuris šventosios Dvasios nustatytų apeigų metu niekino aukščiausiojo Dievo vardą, kuris, palikęs gyvo vandens šaltinį, kasė šulinį, pagaliau kuris dabar, po tūkstanties ir daugiau metų, save išaukština prieš visus mūsų protėvius, iš kurių mes šį šventą, iki šiol nepaliestą tikėjimą gavome, prieš visus vyrus, pagarsėjusius gyvenimo šventumu ir išsimokslinimu, ir teigia, kad visi, prieš jį buvę, klydo, visi buvo apgauti, visi bedieviškai gyveno, visi skendėjo tamsybėse.“¹⁹ Beje, nuoroda į daugiau kaip tūkstančio metų praeitį įdomi tuo, kad nuo Lietuvos krikšto iki šio dekreto paskelbimo tebuvo praėję 155-eri metai. Krikštu prisiimtoji religinė tapatybė padarė sava visą Bažnyčios istoriją nuo pat jos pradžios.

Dekretu karalius patvirtino vyskupo pasaulietinę teisinę valdžią: jeigu asmuo būtų iškviestas stoti prieš dvasinį teismą,

eretikus, duota Vilniaus vyskupui 1542 metais“, in: Mykolas Balinskis, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 2007, p. 317–319. Vertimas kiek pakeistas.

¹⁹ *Ibid.*, p. 319.

kurio jurisdikcijai priklauso bylos dėl erezijų, bet tam priešintūsi, jis turi būti atvesdintas jėga. „Norime ir įgaliojame, kad didžiai gerbiamas Kristuje ponas Vilniaus vyskupas [...] turėtų galią tardyti ir pagal kanonus bausti visus eretikus. Ir, žinoma, ne jam vienam tą valdžią suteikiame, bet ir visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponams vyskupams leidžiame, kad savo vyskupijose ir diecezijose visus, įtariamus eretija, taip pat gali išsikviesti pas save ir, jei paklusti nenorėtų, pasinaudami mūsų pasaulietine valdžia per teisėjų padėjėjus atvesti, kad gautų įstatymų ir kanonų skiriamą bausmę“²⁰.

Koks gi buvo Abraomo Kulviečio santykis su to meto Bažnyčia, kaip jis jį aptarė savo *Tikėjimo išpažinime*? Kulvietis sutiko su trimis dalykais: su apaštalų tikėjimo išpažinimu, taigi su seniausia bažnyčios tradicija, pačiu jos branduoliu, ir su sakramentais, taip pat tiesiogiai siejamais su Evangelija. Trečiąjį punktą verčiau pacituoti: „Tikiu [...], kad Evangelijos skelbimas, sakramentų teikimas, Bažnyčios raktai pirmiausia priklauso Dievo tarnams, arba kunigams.“²¹

Tačiau „[s]u tolesniais straipsniais“, – rašė Kulvietis, – „nesutinku“²². Tuos nesutikimus reikėtų rūpestingai narstyti, bet čia šito nedarysiu. Man rūpi kas kita: kaip jis įvardija tuo metu buvusią Bažnyčią? „Dėl šitų [tai yra tų trijų pirmųjų] straipsnių su priešais [*cum adversariis*] sutinku“²³. Kiek

toliau – „mano priešininkai“ [*adversarii*]²⁴. Ir dar kartą – apie „priešų šauksmus“ [*quod vero adversarii mei clamitant*]²⁵. Taip įvairuojant verčiamas *adversarius*, kurio žodyninės prasmės yra „priešininkas“, „varžovas“, „priešas“, „ginčo oponentas“. Beje, viena iš mūsų dabartinio visuomeninio gyvenimo bėdų, galima sakyti, yra ta, kad nemokame tiksliai išversti ir suvokti, kas gi yra *adversarius*. Mat, ne visada sugebame aiškiai skirti, kada mus persekioja ir skriaudžia priešas, kada varžovas siekia nurungti, o kada oponentas argumentuoja savo tiesą. Todėl tikros diskusijos paprastai nėra nebūna.

Kulvietis skyrė save nuo priešininkų, o Rapolionis savuosius („tikinčiuosius“) – nuo vyskupų ir vienuolių. Rapolionis pažymėjo, kad „dėl šitos bendrijos daugelio nuomonės skiriasi. Mat vyskupai sako, kad tik jie ir jiems paklūstantys sudaro šitą bendriją, o mus smerkia kaip eretikus ir, kur tik gali, jėga, kalaviju ir ugnimi verčia, kad jiems pritartume“²⁶.

Viena Rapolionio daroma perskyra čia, man regis, ypač svarbi: jis diferencijuoja Bažnyčios tapatybę, įvesdamas dviejų laiko atmainų – praeities ir dabarties – charakteristikas. „Taip prieš mūsų laikus buvo tikrų [bažnyčios] narių vyskupų valdžioje, ir netgi tarp pačių vyskupų ir vienuolių buvo daug gerų žmonių, kurie buvo traukiami į savo pusę bedieviškos minios tol, kol [D]ievas tai leido. Bet vėliau, [sižiebus] [protestantizmo. – A. S.] šviesai, tie patys

²⁰ Ibid., 2007, p. 319.

²¹ „Parengė / Edited by Dainora Pociūtė, *Abraomas Kulvietis: Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas / The First Recorded Text of the Lithuanian Reformation(...)*, op. cit., p. 193.

²² Ibid., p. 193.

²³ Ibid., p. 193.

²⁴ Ibid., p. 194.

²⁵ Ibid., p. 195.

²⁶ Stanislovas Rapolionis, „Disputas dėl bažnyčios ir jos požymių“, op. cit., p. 170.

bažnyčios nariai, prispausti tų, kurie nešiojo bažnyčios vardą, ėmė priešintis tiesioginei įpėdinystei – bedieviškai ir niekinančiai [D]ievo žodį bei sakramentus²⁷.

Ši, pasak Rapolionio, laikui bėgant pačios Bažnyčios viduje susidariusi skirtis esanti lemtinga. „Po to, kai vyskupai ir vienuoliai buvo išpėti tikinčiųjų [t. y. protestantų. – A. S.] dėl tų klaidų, bet nesusiprato, neigiamo, kad jie yra [D]ievo bažnyčia [...]Bet skelbiame, kad jie yra tikrosios bažnyčios priešininkai“²⁸. Mat nesąmoningai klysti yra vienas dalykas, o būti išpėtam ir vis dėlto laikytis klaidos – kitas. Atsakomybė vienu ir kitu atveju būna labai skirtinga. Todėl „sakome, kad popiežiaus bažnyčia, buvusi anksčiau, labai skiriasi nuo tos, kokia ji yra pasidariusi prieš trisdešimt metų“²⁹. Šitaip konkrečiai istoriškai fiksuojamas, protestantų nuomone, Bažnyčiai lemtingas įvykis – protestantizmo atsiradimas. Mat tuo metu („prieš trisdešimt metų“) Martinas Lutheris paskelbė savo garsiąsias tezes.

Taigi per šimtmečius nuo pačių apaštalų Bažnyčia buvusi tikra, bet „dabar, kai jau tiesa žinoma, jiems neatleistina“³⁰. Protestantizmo skelbiami dalykai pasidaro bandomasis akmuo, kuriuo išbandoma Bažnyčios tapatybė, nusprendžiama, kas yra tikroji Bažnyčia, o kas – netikroji. Protestantai remiasi seniausia krikščioniškąja senove, pačia tikinčiųjų bendrijos išpažinimo pradžia – apaštalų *credo* –, o kartu atveria ateities akiratį ir save suvokia kaip

slenkstį į ateitį. Maža to – kaip tik tai, kas randasi nauja, nustumia į praeitį, „padaro“ sena. Beje, šis radikalaus retrospektyvumo, grįžimo prie pačios pradžios, ir prospektyvumo, dabartinio ateities kūrimo dvilypumas apskritai būdingas Renesanso savimonei.

Teologinę problematiką išmanantis to meto skaitytojas negalėjo nematyti aiškios analogijos: apaštalas Paulius, o paskui jį ir apologetai bei Bažnyčios tėvai kaip tik šitaip aptarė judaizmo ir krikščionybės, Senojo ir Naujojo įstatymų santykį: Sinagoga, judėjų tikėjimo bendrija buvusi teisi tol, kol Kristaus skelbimas nepareikalavęs, kad tikrieji tikintieji iš naujo apsispręstų, kas jie yra, įgytų ir apsibrėžtų savo tapatybę per skirtį nuo anksčiau bei tuo pat metu buvusios ir jiems savos religinės bendrijos³¹.

„Laiške romėnams“ Paulius užbrėžė iškilusią dilemą universaliame istoriniame teologiniame akiratyje: „Nuodėmė buvo pasaulyje ir iki įstatymo [tai yra iki *Toros*, – A. S.], bet, nesant įstatymo, nuodėmė negalėjo būti įskaitoma“ (Rom 5, 13). Jeigu įstatymo normos nėra, tai negali būti ir pažeidimo, taigi ir kaltės. Iki Abramui sudarant sandorą su Dievu ar Mozei gaunant Sinajaus kalne įstatymų lentas (du dieviškosios teisės steigties variantai Biblijoje), žmonės negalėjo būti kaltinami, arba, kaip rašė Paulius, nuodėmė jiems negalėjo būti įskaityta. Paulius išskleidė pamatinę įstatymo ir nuodėmės dialektiką:

²⁷ Ibid., p. 172.

²⁸ Ibid., p. 173.

²⁹ Ibid., p. 173.

³⁰ Ibid., p. 173.

³¹ Žr. Arūnas Sverdiolas, „Trys bendrijos policentriame lauke: Apaštalas Paulius“ ir „Policentrija ir vidujybė“, *Steigtis ir sauga. Kultūros filosofijos etiudai*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

„Aš nebūčiau pažinęs nuodėmės, jei nebūtų įstatymo. Ir nebūčiau suvokęs geismo, jei įstatymas nebūtų pasakęs: *Negeisk!* [...] Nuodėmė per įsakymus pažadino manyje visokius geismus, o be įstatymo nuodėmė negyva“ (Rom 7, 7–9). Pauliaus *aš* šiuo atveju išreiškia universalų žmogiškumą, apimantį pagonis, žydus ir krikščionis.

Tačiau šis dialektinis įstatymo ir nuodėmės santykis anaipol nereiškia, kad įstatymas yra nuodėmės šaltinis. Įstatymas tiktai apnuogina, leidžia suvokti tai, kas jau yra iki įstatymo, nors ir negali būti inkriminuota. Įstatymo pagalba vyksta ypatingas pažinimas – saviprata: ką nors drausdamas, įstatymas kvalifikuoja atitinkamus galimus žmogaus veiksmus ir šiuo požiūriu leidžia jį pažinti: kuris įstatymą pažeidžia, yra nusikaltėlis. Kaip tik tada, kai buvo paskelbta Evangelija, Naujasis įstatymas, atsirado bandomasis akmuo tikinčiojo, Dievo valiai paklūstančiojo asmens tapatybei išmėginti. Kartu naujoji instancija „padaro“ tai, kas buvo, senu.

Šitaip Paulius įvedė dvi lemtingas laiko atmainas – praeitį ir dabartį. Paprasčiausiai sakant, žydai „buvo anksčiau“, o krikščionys „yra dabar“. Pažymėtina, kad tai ne empirinės, o istorijos teologijos laiko atmainos. Empirinio laiko požiūriu, Pauliaus gyvenamuoju metu abi religinės bendrijos – žydai ir krikščionys – buvo kartu, *dabar*. Pavadinant empirinius amžininkus „buvusiais“ pasakoma, kad jie gyvena kitoje – „atgyvenusioje“ prasminėje visumoje, kitame į praeitį nuslenkančiame pasaulyje. Policentrinio kultūros lauko situacijoje viena iš galimybių suvokti amžininkus, įtraukti juos į savo prasmų sistemą yra juos nustumti į būtojo laiko matmenį.

Beje, Pauliaus laiko ir kaltės sąsajos su įstatymu sampratomis rėmėsi ir jas pritaikė gretutinei erdvės ir kaltės santykio problematikai popiežius Inocentas III, pirmasis iš popiežių atkreipęs veiklų dėmesį į mūsų regiono pagonis. 1204 metais išleistoje bulėje grįsdamas krikščioniškojo pasaulio plėtros projektą – kryžiaus žygį į Livoniją, popiežius pradėjo nuo besiplečiančio krikščioniškojo normatyvumo sampratos, priešinos pagonių mąstysenai ir veiksenai, kurią jis apibūdino kaip egocentrišką ir, jei taip galima pasakyti, lokocentrišką: „Nors taikos [E]vangeliją ir gėrio [E]vangeliją skelbiančiųjų žodžiai pasklis po visą žemę ir net iki pasaulio pakraščių, *kad pagrįsčiau būtų galima pasaulį kaltinti dėl teisybės ir nusidėjimų* [mano kurs. – A. S.], tačiau [kaip] nendrių pavėsyje miegančiam begemotui, kuris, siurbdamas iš upės, nesistebi, o yra visiškai tikras, kad Jordanas teka jam į nasrus, taip kai kuriems teisybės spindesys lieka svetimas ir netikinčiųjų protas apakintas, o Kristaus garbės [E]vangelijos šviesa negali jiems šviesti, ir jie, valdomi nedorų jausmų, nebepajėgia pažinti to, kuris tamsybėse įžiebė spindinčią šviesą [...]“³²

Judaizmo pagrindu besisteigianti krikščionybė suvokė save kaip naują žmonijos istorijos, traktuojamos kaip išganymo istorija, tarpsnį. Kaip tik tada ir kaip tik Naujojo testamento atžvilgiu žydų Biblija virto Senuoju testamentu. Tarp senumo ir naujumo atsirado įtampa ir krikščioniškoji tapatybė buvo apibrėžta visų pirma per

³² *Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lieuvius XIII a.*, sud. Povilas Pakarklis, Vilnius: Mintis, 1987, p. 29.

naujumą, pokytį, uždavinį, o ne per tai, ko būta, ne per tradiciją ir tęstinumą. XVI a. viduryje protestantai mėgino analogiškai aptarti savo santykį su katalikybe, sava-jai dabarčiai brėždami naują ateities perspektyvą. Susidarė numanoma proporcija: protestantizmo ir katalikybės santykis esąs toks pat kaip krikščionybės ir judaizmo santykis (protestantizmas : katalikybė :: krikščionybė : judaizmas). Katalikų bažnyčia ilgus amžius buvusi tikra ir veiksminga, bet dabar, su reformacija, ji nu-stojusi tokia būti, jos laikas praėjęs. Tokia

yra gimstančio protestantizmo savimonė ir jo ateities apmatas. Apaštalo Pauliaus teologiniu istorizmu, naujo ir seno perskyra pagrįstas dialektinis istorinis argumentas nurodė į savąją dabartį, o netiesiogiai ir į ateitį – į istorinį reformacijos ir kontrreformacijos susidūrimą, apsisprendžiant dėl savosios tapatybės. Nė viena iš monoteistinių religijų neišnyko, dargi atsirado ir atsiranda naujų jų atmainų. Išliko taip pat politeistai ir ateistai. Kiekviena bendrija interpretuoja kitas, visos tarpsta esmingai policentrinia-me ir polichroniniame žmonijos lauke.

Arūnas Sverdiolas